

Stefo Benlisoy: İstanbul'da ilk 1 Mayıs ne zaman ve nasıl kutlandı?

Posted on 30/04/2017

1 Mayıs işçi bayramının bu topraklarda hayli köklü bir geçmişe sahip olduğu genellikle es geçilen bir husus. 1 Mayıs denilince toplumsal bellekte 70'li yıllardaki devasa gösteriler gelse de kutlamaların yüz yılı aşkın bir maziye sahip bulunduğunu akıldan çıkarmamak gerek. Öte yandan, İstanbul'da 1 Mayıs'ın ilk olarak ne zaman kutlandığı sorusu bugün dahi çelişkili yanıtlara sahip. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'deki 1 Mayıs kutlamalarına ilişkin çalışmalarda başkentte kutlamaların ilk olarak 1910, 1911, 1912 ve hatta 1921 yıllarında gerçekleştirildiği zikredilebilmektedir. Okumakta olduğunuz yazı, bu soruya dönemin tanıklarının anlatılarına başvurarak nihai bir yanıt vermeyi amaçlıyor.

Osmanlı işçi hareketi ve sosyalizminin tarihi açısından dönüm noktası, II. Abdülhamit istibdadına karşı gerçekleşen 1908 anayasal devrimidir. Bir askeri hareket olarak başlayan sürecin yarattığı koşullar, ilerleyen haftalarda Osmanlı ülkesinin ticari ve sınai merkezlerinde işçi sınıfının bir örgütlenme hamlesine ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi hedefli bir grev dalgasına sebep olur. Meşrutiyet devrimiyle birlikte siyasal alanın hareketlenmesi, cılız sosyalist hareketin de kendisine alan açmasına yol açar. Kapitalizmin bu geniş imparatorluğa eşitsiz nüfuz edişi, sosyalist hareketin de parçalı ve eşitsiz gelişimine yol açar. Bulgar ve Makedonyalı sosyalistlerden Ermeni devrimci hareketine, Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'ndan Osmanlı Sosyalist Fırkası'na (OSF) çok sayıda aktör, Osmanlı sosyalist hareketinin bir parçasıdır.

Osmanlı işçi hareketi ve örgütlülüğü üzerine çalışmaların karşılaştığı en önemli engellerden birisi, Osmanlı işçi sınıfının çok dinli, çok uluslu ve çok dilli karakteridir. Bu özellik, zihinsel formasyonu kaçınılmaz biçimde ulus devletler çağının kabulleriyle şekillenen araştırmacının

Osmanlı işçi sınıfı tarihini, Osmanlı bakiyesi modern ulus devletler sınıf tarihinin bir ön aşaması olarak kavramasına yol açar. Böylece sınıfın çok dinli/uluslu/dilli karakteri çoğunlukla es geçilerek geriye doğru “ulusal” bir işçi sınıfı tarihi yazmaya soyunulur. Halbuki aşağıda da göreceğimiz gibi Osmanlı başkentindeki işçi hareketi gibi sosyalist örgütlenmeler de çok dinli/uluslu/dilli karaktere sahiptir ve bu husus onların tanımlayıcı özelliğidir.

OSMANLI BAŞKENTİNDE İLK 1 MAYIS KUTLAMALARI

İstanbul’da 1909 yılında 1 Mayıs “kutlaması” oldukça mütevazıdır. 31 Mart ayaklanmasının izlerinin henüz çok taze olduğu ve Örfi İdare’nin hüküm sürdüğü başkentte 1 Mayıs kutlaması için uygun koşullar yoktur. Yine de 1909’da, Bulgar Rabotniçeskaİskra (İşçi Kıvılcımı) gazetesinin İstanbul muhabiri olan Stefanos Papadopoulos; kendisi, matbaa işçisi Theodor Sivaçef, öğretmen ve gazeteci Nikos Yanyos, daha sonra İştirak gazetesini yayımlayacak Hüseyin Hilmi ve arkadaşları tarafından 1 Mayıs vesilesiyle Kağıthane’ye bir gezi düzenlendiğini anımsamaktadır. Papadopoulos kutlamada Hilmi’nin, hakkında bu kadar söz edildiğini duyduğu Karl Marx’a bir tebrik telgrafı gönderilmesini rica ettiğini, Marx’ın çoktan hayatını kaybettiğini duyduğundaysa üzüntüye kapıldığını, daha sonra OSF’nin kurucusu olacak Hilmi’nin sosyalist pedagojisinin noksanlığına bir kanıt olarak aktarır.

1910 yılıysa Osmanlı sosyalist hareketi açısından dikkat çekici bir yıldır. Bilhassa başkent İstanbul’da önemli gelişmeler yaşanır. Şubat ayında Hüseyin Hilmi İştirak gazetesini yayımlamaya başlar. 15 Eylül 1910’da ise yine Hilmi çevresi tarafından OSF kurulur. Aynı dönemde İstanbul’da Rum ağırlıklı, Bulgar ‘dar’ sosyalistlerinden esinlenen ve kendisini Türkiye Sosyalist Merkezi (TSM) olarak adlandıran bir çevre de faaliyet gösterir. Haziran ayında bu çevre, on beş günlük Rumca Ergatis (Irgat) gazetesini yayımlamaya başlar. Merkez çevresi bu dönemde sınıf esasına dayalı ilk sendikaları örgütlemeye gayret edecek ve bu hususta ihmal edilemeyecek bir başarı kazanacaktır. TSM çevresi, başkentteki küçük

ölçekli imalat sektöründe rastlanılan usta-kalfa dayanışması temelinde teşkilatlanmış lonca tipi örgütlenmelerin içerdiği sömürü ilişkilerini vurgulayarak işçilere sınıf temelli örgütlenmeler kurmaları için destek olacaktır. İşte bu çabaların sonucunda kadın giyim ve şemsiye işçileri sendikaları, İstanbul'un ilk sınıf temelli sendikaları olacaktır. Bunun yanında TSM çevresi mücellitler, döşemeciler, marangoz ve dülgerler, dizgiciler, pastaneciler, demirciler arasında sendika örgütlemeye veya var olanları "kızılaştırmaya" çalışacaktır. 1910 yılının 1 Mayıs'ının hemen öncesinde Terzi İşçileri (kalfaları) İttihadı'nın düzenledikleri, bir aydan fazla süren grevin, başarıyla sonuçlanmasıysa bu grubun etkisini artıracaktır.

Bu ve benzeri örgütsel başarıların da etkisiyle İstanbul'da kutlanan ilk kitleselel 1 Mayıs, 1910 yılında gerçekleşir. Bu kutlamaya bizzat katılan Stefanos Papadopulos ve Parvus Efendi'nin aktarımları, kutlamaya ilişkin ayrıntılı bir tasvirin oluşmasına yol açıyor. Taksim'deki Pipinobira fabrikasının bahçesinde gerçekleştirilen kutlamada TSM çevresinin etkin olduğu anlaşılıyor. Kutlamaya katılan Papadopulos, burada kendisinin, yine TSM aktivistlerinden Türkdil (Karamanlı) işçi Yorgo Karakaş'ın ve başka işçilerle Ermeni Canikyan'ın konuşmalar yaptığını hatırlamaktadır. Papadopulos'a göre dinleyiciler arasında, Parvus ve Balkan sosyalist hareketinin önemli simalarından ve Sosyalist Enternasyonal Başkanlık Kurulu üyesi Kristian Rakovski de bulunmaktaydı.

Çıktığı Balkan turu bağlamında 1910'da İstanbul'a varan ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde 'Parvus' müstearıyla tanınan Rusya doğumlu gazeteci ve kuramcı Alexander Helphand da, 1910 yılındaki 1 Mayıs kutlamasına ilişkin aktarımda bulunur. Parvus bu dönemde gerek Alman sosyal demokrasisi içerisindeki teorik ve siyasal sorunlara değindiği yazılarıyla gerekse de Troçki ile birlikte 1905 devriminde oynadığı rollebelli bir uluslararası şöhrete sahip bir sosyal demokrat önder konumundadır. Yine de Alman sosyal demokrasisi içerisinde kendisine somut bir yetki verilmemiştir ve parti önderliğiyle gelgitli bir ilişkiye sahiptir. 1910 yılı Parvus'un siyasal kariyerinde bir dönüm noktası oluşturur. Siyasal kariyerinin bir muhasebesine koyulan Parvus, hem git gide Avrupa'nın barut fıçısı haline

gelmekte olan Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yakından incelemek hem de yeni iş olanaklarına kavuşmak üzere Balkanlara bir gezi düzenler. Üç ay sürmesi beklenen bu gezi beş yıla uzanacak, Parvus bilhassa Osmanlı İmparatorluğu başkentindeki İttihat ve Terakki çevresinde ummadığı bir etkiye kavuşacaktır. 1910 yılında İstanbul'a varan Parvus, kendisini bekleyen bu parlak olduğu kadar tartışmalı kariyerden elbette habersizdir ve onun başkentteki ilk dönemi, yakın bir dostluk kurduğu Kristian Rakovski ile birlikte İmparatorluktaki sosyalist hareketi etkilemekle geçecektir.

TAKSİM'DE İLK 1 MAYIS

İstanbul'daki 1 Mayıs kutlamasına bizzat katılan Parvus'un gözlemleri de Papadopoulos'un yukarıdaki aktarımlarını teyit eder. Parvus'un izlenimleri de TSM çevresinin ve onun desteklediği sendikaların oldukça başarılı geçen kutlamanın ana örgütleyicileri olduklarını onaylamaktadır. Yukarıda zikredilen kadın giyim işçilerinin sendikasının örgütlediği başarılı bir grevin ardından işverenlerden 1 Mayıs'ı kutlama hakkını alması, bu kutlamaların çekirdeğini oluşturmuştur.

Parvus'a göre 1 Mayıs kutlaması, sosyalist örgüt "Ergatis" ve Ermeni sosyalist partileri Taşnaksutyun (Ermeni Devrimci Federasyonu) ve Hınçak'ın daveti üzerine gerçekleştirilmişti. 1 Mayıs günü iş bırakan işçilerin sayısı 500'ü geçmiş, Pipino Bira fabrikasının bahçesindeki kutlamaya katılan işçilerin sayısıysa 800'ü bulmuştu. Parvus kutlamalardaki bu başarının sosyalist hareketin birleşmesine hizmet edeceğini düşünmektedir. Kutlamada Kadın Giyim İşçileri Sendikası adına Yorgo Karakaş, Türkçe yaptığı konuşmada, bu bayramın proletaryanın milletlerarası dayanışmasına hizmet ettiğini ve işçilerin haklarını almak için örgütlenmek zorunda olduklarını açıklamıştır. Ergatis gazetesi adına söz alan Papadopoulos ise sosyalizm üzerine konuşmuştur. Akabinde İstanbul işçilerinin çok dilli karakterini vurgulayan bir biçimde Ermenice, Türkçe, Yunanca, Ladino konuşmalar gerçekleştirilmiş, genç bir Ermeni kadın, sekiz saatlik işgünü, sınıf mücadelesi,

demokrasi ve sosyalizm lehine coşku dolu bir konuşma yapmıştır. Parvus'a göre alana hâkim olan gençler ve bilhassa kadın işçilerdir; fakat yine de "Rus ve Ermeni mücadelelerinin fırtınası içinden kopup gelmiş ak saçlılara da rastlamak" mümkündür. Kutlamanın sonunda işçiler kırmızı 1 Mayıs kurdelelerini takarak deniz yönüne, muhtemelen Cadde-i Kebir (bugünkü İstiklal caddesi) üzerinden bir yürüyüş gerçekleştirmişler ve bu sırada paydos eden Tütün Reji'si işçilerinin de katılımıyla bin kişiyi aşan bir topluluk oluşmuştur. Aynı gün akşamleyinse üç ayrı toplantı gerçekleştirilmiştir.

İşte Papadopoulos ve Parvus'un bu aktarımları, İstanbul'da 1 Mayıs 1909'da Kağıthane'ye bir "gezi" gerçekleştirildiğini, 1910 yılındaysa Taksim'deki Pipino bahçesinde yüzlerce işçiyle birlikte sosyalist önderler Parvus ve Rakovski'nin de katıldıkları güçlü bir kutlamanın yapıldığını ortaya koymaktadır. Böylece İstanbul'da 1 Mayıs kutlama geleneğinin sembolik düzeyde de olsa 1909 yılında başladığını ve işçi katılımının yoğun biçimde gerçekleştiği ilk kutlamanınsa 1910 yılında gerçekleştiğini kabul etmek gerekmektedir. O günden bugüne, Stefanos Papadopoulos'un şu satırları, tüm emekçiler için güncelliğini korumaya devam ediyor: "Türkiye işçileri, Ermeniler, Yahudiler, Rumlar ve Türkler, elinizi verin, iş kollarınızdaki sendikalarda sosyalistçe birleşin, tarihsel çıkarlarınızı ancak böyle müdafaa edebilirsiniz.

Kaynak: baslangicdergi.org